

Tinnen tabakspotten in Lodewijkstijl

Ton Leewis

Rond 1600 komt de tabak naar Nederland via zeelieden, soldaten in het leger van Maurits en Frederik Hendrik, studenten en meisjes van de straat. Aanvankelijk ging de verkoop via tabaks- of piskroegen tot het midden van de 17^e eeuw. De tabak werd verkocht in de vorm van een strengetje, waarvan met een mes en een plankje een stukje werd afgesneden en klein gemaakt. Later maakte men ook gebruik van een tabakssnijdertje, te zien op de schilderijen van David Teniers, Jan Steen en Adriaan Brouwer.

De tabak was toen duur en van slechte kwaliteit, zodoende rookte men uit zeer kleine pijpjes. In de loop der tijd verbeterde de kwaliteit. Naarmate de aanvoer vanuit Virginia groter werd, ging de prijs van tabak omlaag en zien wij de pijpenkop vanaf het begin van de 17^e eeuw steeds groter worden.

Men kon zich een klein voorraadjie tabak veroorloven, dat bewaard werd in een klein eivormig metalen doosje, o.a. van messing, afgestemd op de inhoud van de pijpenkop. Toen het medicinale karakter van de tabak afnam en het een genotsmiddel was geworden, werden de tabaksdozen groter.

Op het moment dat men de gewoonte aannam om tabak thuis te gaan roken, wat daarvoor niet gebruikelijk was, verschenen de eerste tabakspotten om de eigen voorraad te bewaren. De vroegste tinnen en loden tabakspotten kwamen uit Engeland en werden daar mogelijk al vanaf 1660 gebruikt.

Rond 1700 zien wij in Nederland de eerste tinnen tabakspotten verschijnen in de stijl van Lodewijk XIV, een Barokstijl genoemd naar de Franse koning die regeerde van 1643 tot 1715. In Nederland wordt deze stijl toegepast in de eerste helft van de 18de eeuw, met name in de periode ±1700 - ±1740. De Lodewijk XIV-stijl is zwaar, pompeus en symmetrisch. Bij de afgebeelde tabakspot zijn de lijnen strak, symmetrisch, evenwijdig en de poten gelijk. De knop van het deksel bestaat uit symmetrische vlakken (*zie afb. 1*).

Onder invloed van de Franse mode van dat moment versijnt halverwege de 18^e eeuw de Lodewijk XV-stijl, genoemd naar de Franse koning Louis XV die regeerde van 1715 tot 1774. In ons land wordt de stijl toegepast in de periode ±1740 - ±1770. De Lodewijk XV-stijl is speels, licht, asymmetrisch en wordt gekenmerkt door uitbundige en krullerige versieringen.

Van de tweede tabakspot is de vorm sierlijker door de rondingen. Ook de poten zijn meer bewerkt en rond de bodem tussen de poten is een opengewerkte versiering aangebracht met in het midden een asymmetrische uitsparing. Ook de knop is asymmetrisch en daardoor frivoler uitgevoerd (*zie afbeelding 2*).

*Afb. 1 Tabakspot Amsterdam Louis XIV omstreeks 1700.
Hoogte 16.2 cm. Lengte/breedte 12.3 cm*

Merk op de tabakspot van afb. 1

*Viermerk met gieterinitialen HVDB,
Hendrik van den Broek, burger 1688
overleden voor 1701*

Afb. 2 Tabakspot Amsterdam Louis XV. Midden 18^e eeuw

Hoogte 16.2 cm, lengte 14.3 cm, breedte 9.0 cm

Gesleten viermerk op binnenkant bodem met banderol (A)MSTER(DAM)

*Afb.3 Tabakspot Amsterdam Louis XVI. 4^e kwart 18^e eeuw.
Hoogte 19.1 cm. Doorsnede 10.1 cm
Merk: Engelmerk met gietersinitialen CLS, Carel Lodewijk Schurffius
Amsterdam, geboren 1743, overleden 1812*

Aan het eind van de 18^e eeuw ontstaat de Lodewijk XVI-stijl, genoemd naar Louis XVI die regeerde van 1774 tot 1792. Deze stijl wordt toegepast in de periode ±1770 - ±1800. De Lodewijk XVI-stijl is sober, symmetrisch en wordt gekenmerkt door classicistische versieringen als slingers en vazen. Het laatste exemplaar heeft een ronde voet. De pot is symmetrisch uitgevoerd en als versiering zijn guirlandes en parellinten aangebracht. Dikwijls treft men er medaillons op aan, zoals ook hier het geval is. De pot heeft een apart tinnen binnendeksel, dat op de losse tabak werd gelegd. (zie afbeelding 3).

Gedurende de Lodewijkperioden veranderen de potten van stijl. Dat gebeurt niet abrupt, maar geleidelijk, zodat vele tussenvarianten voorkomen. Gelet op de hoofdkenmerken bepaalt men welke Lodewijkstijl op het voorwerp van toepassing is.

Rijke adel en kooplieden uit de 18^e eeuw konden zich tabakspotten van zilver permitteren. Die werden door bekwame zilversmeden met de hand gemaakt. Men kon spreken van "ambachtelijke kunst" en wat betreft stijlverandering liepen deze ambachtslieden voorop. Voor de minder draagkrachtigen werden tabakspotten van goedkoper materiaal gemaakt, dikwijls afgeleid van de duurere stukken. In dit opzicht zijn de tinnen tabakspotten een goedkope kopie van de zilveren exemplaren.

Toen het thuisgebruik van tabak een normale zaak geworden was, werd de vraag naar tabakspotten groter en betekende het een omzetting van kunstzinnig object naar huishoudelijk gebruiksvoorwerp.

In de negentiende eeuw was de vormenrijkdom onuitputtelijk en bleef soms gerelateerd aan de toen gangbare mode. Ook zilveren en tinnen potten blijft men maken, zij het in eenvoudige uitvoeringen.

De meeste potten werden van goedkopere materialen en grondstoffen gemaakt. Veel gebruikt werd b.v. hout, klei, blik, koper en later bakeliet en plastic. Naast machinaal vervaardigde tabakspotten en huisvlijtproducten bleef het kleinschalig ambachtelijk handwerk bestaan. Kunst en kitsch gaan hier samen hand in hand.

Wanneer aan het begin van de 20^e eeuw het pijproken door de opkomst van sigaar en sigaret uit zwang raakt zijn de tabakspotten op hun retour. Nu, na twee eeuwen is de vraag naar een tabakspot vrijwel geheel verdwenen.

Bronnen:

- A. Leewis: "Van Columbus tot tabakspot" in Mededelingenblad Nederlandse tinvereniging, jaargang 16 nr.1, juni 2008
- Internet: Wikipedia

Foto's: Hans van der Meulen

Terracotta beeldje met een groepsvoorstelling van vissers, gemaakt door E. Blot uit Boulogne sur Mer. Zie pagina 2307.

Op pagina 2318 wordt uitgebreid ingegaan op tinnen tabakspotten in de Lodewijkstijl